

Geweld, vrouwen en feminisme in São Paulo, Brazilië.

In hoeverre hebben de Delegacias de Polícia de Defesa da Mulher in São Paulo, Brazilië, bijgedragen aan de empowerment van vrouwen en minder geweld in de samenleving?

Rosalie Vugteveen

3197751

Begeleider:

Paulo de Medeiros

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Machismo en marianismo: de cultuur van Brazilië?	7
Feministisch Brazilië	16
Delegacias de Polícia de Defesa da Mulher	24
De kritische noot	34
Conclusie	41
Bibliografie	43

Inleiding

In hoeverre hebben de Delegacias de Polícia de Defesa da Mulher in São Paulo, Brazilië, bijgedragen aan de empowerment van vrouwen en minder geweld in de samenleving?

Rapporten van de Delegacias de Polícia de Defesa da Mulher, verder benoemd als DPDM, politiebureaus voor vrouwen, door vrouwen, tonen een zeer hoge mate van huiselijk geweld onder gerapporteerde misdaden van fysiek geweld tegen vrouwen. Meer dan zeventig procent van alle gerapporteerde misdaden bij een DPDM uit São Paulo vond plaats binnenshuis. Bijna veertig procent van deze geregistreerde incidenten betrof zwaar lichamelijk letsel. Deze statistieken geven kort weer hoe groot het probleem is van huiselijk en seksueel geweld onder vrouwen.¹ Na een lange tijd strijden door de feministische beweging om een institutioneel antwoord te kunnen geven op geweld tegen vrouwen zijn met behulp van de staat de DPDM ontstaan. Het proces van de oprichting van de speciale politiebureaus begon in de jaren '70, heeft ruim tien jaar geduurd en liep op zijn hoogtepunt bij de verkiezingen van de nieuwe Braziliaanse Republiek. Het debat wat gaande was over (seksueel) geweld, martelingen en moord op politieke gevangenen tijdens de periode van dictatuur heeft geleid tot de oprichting van een oppositiebeweging en mensenrechtenbeweging waarin heel veel vrouwen actief waren die samen met de feministen streden voor verandering. Dit deden zij door de problematiek van geweld waar de vrouwen mee te maken hadden te verplaatsen van hun privé leven naar de publieke sfeer. De politiebureaus voor vrouwen zijn de eerste officiële instanties opgericht om directe hulp te bieden aan vrouwelijke slachtoffers van huiselijk geweld en seksueel misbruik. Deze DPDM verstrekten ook statistieken van geweld naar vrouwen om bewustwording te creëren in de samenleving.² Om te onderzoeken of deze speciale politiebureaus bij hebben gedragen aan de empowerment van vrouwen en minder geweld in de samenleving moet er eerst gekeken worden naar de gender-verhoudingen binnen de samenleving. De termen machismo en marianismo zijn een groot cultureel, sociaal, psychologisch, economisch en crimineel probleem en van groot belang om het geweld probleem te begrijp en eventueel te veranderen.

¹ D. Thomas, 'CRIMINAL INJUSTICE, Violence Against Women Brazil' Human Rights Watch. (1991) 41

² J. Kerr, Poverty and Development, Analysis & Policy (Den Haag 1994) 39

Met behulp van verhalen en ervaringen van een aantal Braziliaanse vrouwen uit de favela zal er geprobeerd worden om een beeld te schetsen van het leven van een Braziliaanse vrouw. Aan de hand daarvan wordt het proces beschreven van de ontwikkeling van de feministische beweging en de acties van vrouwen die hier hebben bijgedragen. Vervolgens wordt de rol van de feministische beweging bij het opstarten van de DPDM besproken, met het functioneren van de speciale politiebureaus. De problemen die zich voordoen bij de DPDM zijn van groot belang om te beoordelen wat het effect precies is geweest op het geweldprobleem. Ten slotte wil ik afsluiten met een aantal punten van kritiek die moeten bijdragen aan de bewustwording van de lezer zodat er over meer aspecten wordt nagedacht dan die beschreven zullen worden.

In ogenschouw moet worden genomen dat Brazilië een gewelddadige geschiedenis heeft, door het militaire en autoritaire regime dat voor de nieuwe Democratische Republiek aan de macht was. Gedurende deze jaren van dictatuur heeft de militaire politie van 1964 tot 1985 zich schuldig gemaakt aan verdwijningen, martelingen en dood van de opstandelingen tegen het regime. Tevens staat de burgerpolitie bekend om zijn corrupte karakter. Door de jaren van militaire onderdrukking is gebruik van geweld de manier geworden om publieke discipline te creëren en wordt door gebrek aan andere mogelijkheden zoals opleiding en ontwikkeling gezien als enige mogelijkheid om dit te realiseren. Dit heeft een grote invloed gehad op de vertrouwensband tussen het volk en de politie en ook op de angst die aanwezig is om ermee in contact te komen.³

Ook de koloniale geschiedenis van Brazilië speelt een grote rol in de samenleving van vandaag. De oude Portugese wetten, in 1608 samengevoegd met de wet van Philip de tweede uit Spanje, waren de basis voor de Braziliaanse wet, de Brazilian Civil Code. Het rechtssysteem van Portugal werd 20 oktober 1823 in Brazilië van kracht als de Brazilian Civil Code, die tevens nog een keer veranderd is in 1917.⁴ De erkende Civil Code legitimeert het verschil in sekse dat een cultureel fenomeen is geworden in de Braziliaanse samenleving

³ N. Scheper-Hughes, Death without weeping. The Violence of Everyday Life in Brazil (Berkeley, Los Angeles en Oxford 1992) 233

⁴ J. Wheless, The Civil Code of Brazil (St. Louis 1920) xii en xii

waardoor geweld tegen het vrouwelijk geslacht geaccepteerd of gedoogd werd. Ook al is er in de grondwet vastgelegd dat er sinds 1934 en 1988 politieke- en huwelijks- gelijkheid is tussen mannen en vrouwen, zijn er nog veel wetten geweest waardoor mannen zonder bestraffing hun vrouwen konden mishandelen, misbruiken of zelfs vermoorden. De wetten betreffen ontrouw, modern gedrag en verlangen van onafhankelijkheid waren voldoende voor een man om op terug te vallen en niet bestraft te worden na een misdaad.⁵ Alle zaken omtrent het huwelijk worden beschreven in het eerste boek van de Brazilian Civil Code, niet alleen de juridische kanten van het huwelijk maar ook de rechten en plichten van de man en vrouw worden hierin vermeld.⁶ Deze wetten hebben de standaard gezet voor normen en waarden in de maatschappij.

Niet alleen het wettelijke aspect van de koloniale overheersing heeft zijn stempel gedrukt op de normen en waarden van de maatschappij maar ook de jaren slavernij hebben hier een grote rol gespeeld. Ook al werd de slavernij in 1888 afgeschaft bleef het effect nog een lange tijd zichtbaar. Het patriarchale systeem in Braziliaanse cultuur wat in de jaren van slavernij was opgebouwd heerste na de afschaffing nog steeds. De arme blanke en vooral zwarte mannelijke en vrouwelijke bevolking waren gewend aan de onderdrukking en verschillen in machtspositie.⁷ Het onderscheid tussen de beide partijen was voornamelijk gebaseerd op ras en klasse. Geweld werd gebruikt om deze machtsverhoudingen te beïnvloeden en voornamelijk te behouden. De begrippen ras en klasse spelen een grote rol in het discours over seksueel geweld maar zullen niet centraal staan in de scriptie.

Om racisme in Brazilië tegen te gaan introduceerde Freyre het begrip Racial Democracy. Hiermee kon Freyre laten zien dat het mengen van de verschillende rassen Brazilië tot een sterke natie kon maken.⁸ Een belangrijk aspect hiervan waren de (onvrijwillige) seksuele relaties mogelijk gemaakt door de verschillen in machtspositie tussen zwarte slavenvrouwen en blanke mannen met een hogere status. Hierdoor veranderde de Braziliaanse maatschappij in een maatschappij met veel verschillende varianten van huidskleur, waar Freyre uiteindelijk

⁵ J. Kerr, Poverty and Development, Analysis & Policy (Den Haag 1994) 37

⁶ J. Wheless, The Civil Code of Brazil (St. Louis 1920) 46 – 101

⁷ T. Skidmore, Black into white: race and nationality in Brazilian thought (Durham 1993) 39

⁸ Freyre in: T. Skidmore, Black into white; race and nationality in Brazilian thought (Durham 1993)

op in gaat. Voor de verhoudingen tussen mannen en vrouwen heeft dit echter een minder positieve uitwerking, omdat dit scheefgroei in de maatschappij betreffende macht, respect en gelijkwaardigheid juist verergerd. De onderlinge benadering tussen mannen en vrouwen wordt in dit stadium al gekoppeld aan ras, huidskleur en klasse, wat in de loop der jaren in sommige gevallen door de bestaande wetten kan veranderen tot gedoogde problematische verhoudingen wat betreft (seksueel) geweld en empowerment.

De koloniale tijd bracht een belangrijk cultureel erfgoed wat meegekomen is uit Portugal. Dit heeft zowel positieve, maar voornamelijk ook voor negatieve veranderingen teweeggebracht in de Braziliaanse samenleving wat betreft raciale machtsverhoudingen maar vooral seksuele machtsverhoudingen. De huidige normen en waarden in de Braziliaanse maatschappij naar discriminatie en geweld tegen vrouwen kunnen daarom hierop deels verhaalt worden. Omdat niet alleen Brazilië een koloniaal verleden heeft moet in ogenschouw genomen worden dat in andere landen met een dergelijke geschiedenis eenzelfde soort problematiek, vaak wel in ander vorm, kan vinden.

Machismo en marianismo: de cultuur van Brazilië?

Om een onderzoek te kunnen doen naar geweld onder vrouwen en de mate van empowerment die zij hebben in hun dagelijks leven is het belangrijk om te kijken naar de gender-verhoudingen binnen de samenleving. Deze verhoudingen geven weer waar de norm ligt op het gebied van gender-rollen en wat inferieur of anders daaraan is. De dagelijkse bezigheden van Braziliaanse vrouwen, in combinatie met die van hun partner, geeft een beeld van de rolverdelingen in het gezinsleven, maar ook in het leven buitenshuis. Ook al is het vrijwel onmogelijk om het gedrag van een hele bevolking in kaart te brengen, kunnen de gedragskenmerken, voor een buitenstaander, wel zodanig herkenbaar zijn dat er een patroon in te ontdekken is. Dit patroon komt niet alleen terug in de bijbehorende literatuur die er over te lezen is, maar ook onbewust in verhalen van de Braziliaanse vrouwen, voornamelijk uit de buitenwijken van São Paulo. Deze samenloop van theorie en persoonlijke ervaringen van de Braziliaanse vrouwen geeft de mogelijkheid om iets te kunnen zeggen over de op gender gebaseerde verdelingen in de samenleving en over het patroon van geweldpleging waar vrouwen het slachtoffer van worden. De meest herkenbare en aanwezige gedragspatronen onder mannen en vrouwen in Brazilië zijn machismo en marianismo, die door hun dominantie traditionele gender-verhoudingen versterken en waardoor de empowerment van vrouwen laag blijft.

Zoals veel wetenschappers hebben onderzocht, is er in de cultuur van Latijns Amerika sprake van een sterke ongelijke verhouding tussen mannen en vrouwen. Op juridisch, sociaal-cultureel en economisch gebied zijn vrouwen meestal ondergeschikt aan mannen. Zoals eerder uitgelegd is dit gedrag 'verklaarbaar' door de inbedding van de Civil Code en worden Latijns Amerikaanse vrouwen gezien als passief en ondergeschikt aan mannen.⁹ Het ondergeschikte gedrag van vrouwen in combinatie met het dominante gedrag van de mannen belichaamt de termen machismo en marianismo. Sobralske omschrijft het concept machismo als een gedraging waarbij de nadruk bij de mannen ligt op het macho en mannelijke. Vanuit de bestaande machismo cultuur is het ideaal om sterk, mannelijk, betrouwbaar, intelligent en wijs te zijn. De uitstraling die de machismo mannen horen te hebben bevat waardigheid en zelfverzekerdheid. Het gedrag en de actie speelt een groot gedeelte van het individuele leven

⁹ H. Sanabria, *The Anthropology of Latin America and the Caribbean* (Boston 2007)152

buitenshuis en buiten de familie af en er wordt verwacht dat de machismo mannen veel kennis hebben van seksuele zaken. De idealen uit de culturele traditie voor de man kenmerken zich als moedig, heldhaftig, eerlijk, trots, toegewijd en loyaal. Een erg tegenstrijdig punt van het machismo is dat de man, ondanks de vele afwezigheid, de rol behoudt van hoofd van het gezin, de leider en beschermer van de familie en een gezaghebbend maar vooral ook zorgdragende ouder.¹⁰

Waar in de tekst van Sobralske het begrip machismo wordt neergezet als iets positiefs, beschrijft Bull het begrip machismo als mannen die ‘de bevelen’ geven binnen de familie, dominant zijn, agressief, promiscue, mannelijk en beschermend naar eigen vrouw en kinderen. Naast de machismo omschrijving voor de mannen is er ook vanuit machismo perspectief een verwachtingspatroon naar de vrouwen. Er wordt verwacht dat vrouwen een bepaalde seksuele onderworpenheid hebben en maagd blijven tot het huwelijk. Binnen het gezinsleven hoort de vrouw de verantwoordelijkheid te hebben voor de kinderen en het huishouden op orde te hebben.¹¹ In het boek van Craske wordt aan de hand van een definitie van Stevens een nog grotere stap gemaakt door te zeggen dat bij machismo gedrag het ultieme mannelijke wordt uitgedragen door overdreven agressiviteit en onbuigzaamheid in man-man relaties en zelfs arrogantie en seksuele agressie in man-vrouw relaties.¹²

Dit verwachtingspatroon wat macho mannen hebben naar vrouwen komt overeen met het concept marianismo, de tegenhanger van machismo. Marianismo, afgeleid van Maria moeder van Jezus Christus, kent begrippen zoals maagdelijkheid, kuisheid, eer en schaamte, het kunnen lijden en de bereidheid hebben om te dienen. Vrouwen die passen in het ‘marianismo beeld’ werken vaak voor hun families thuis en samen met de dochters zijn ze dienend voor hun man en zoon(s). Ze nemen de dochters in de leer om hen seksuele normen en waarden bij te brengen, zodat ze maagd (horen te) blijven tot het huwelijk. De seksuele voorlichting voor de zoons wordt door de mannen in de familie gedaan¹³. Samen met het machismo betreft het marianismo de gender-rollen in de samenleving. De kenmerken die passen bij machismo en

¹⁰ Sobralske, . ‘Machismo sustains health and illness beliefs of Mexican American men’ [Journal of the American Academy of Nurse Practitioners](#) 8 (2006) 3

¹¹ S. Bull, ‘Machismo/Marianismo Attitudes, Employment, Education and Sexual Behavior Among Women in Ecuador and the Dominican Republic’ [Journal of Gender, Culture and health](#) 3 (1998) 3

¹² N. Craske, [Women and Politics in Latin America](#) (Cambridge 1999) 11

marianismo komen sterk terug in de verhalen van Dorthéia, Lucia, Norma, Glícia en Carolina, verschillende Braziliaanse vrouwen, waar over of waar door geschreven is.

Patai vertelt in haar boek het verhaal van Dorthéia waarbij de inhoud van het macho gedrag van mannen in haar omgeving duidelijk wordt:

*'Men think they're worth more than the woman, because they're playing that machao (big macho) role, and the poor woman is always 'the woman' and she's the one that's got to be under his thumb.' en 'If I would go out and my husband got home and I'd gone to a neighbour's house, even for something I really needed, he'd really sulk, and then when I got home he'd be furious, like a dog, a beast, a lion.'*¹⁴

De stereotype man die Dorthéia omschrijft komt in veel van de verhalen terug. Zo ook in dat van Glícia, die verwoordt wat haar idee is van het leven in Brazilië voor mannen.

*'Of course, a man is different. A man's a man, right? A man is superior. A man can do whatever he likes and it's all right, he's a man. There was always this difference; from the time I was very small, my mother always thought, "If a man is with a different woman every day, he's a man," right? He's proving that he's really a man. "And if a woman does this she's a prostitute," you see? Everyone'll gossip about her.'*¹⁵

De dubbele standaard in de samenleving komt met de beschrijving van machismo en marianismo duidelijk naar voren, net als in de quotes van Dorthéia en Glícia. Het macho gedrag wat bij veel Braziliaanse vrouwen herkend wordt en de invloed die dat heeft op de afhankelijkheid van vrouwen bij hun man wordt door Lucia verteld.

Lucia, vrouw van een drugsdealer, legt in haar verhaal de afhankelijkheid van haar man uit; alleen-zijn is verschrikkelijk voor een vrouw zoals zij. Ze zegt dat alleen-zijn haar volledig kwetsbaar maakt, omdat ze geen inkomen heeft en geen lichamelijke bescherming tegen het

¹³ S. Bull, 'Machismo/Marianismo Attitudes, Employment, Education and Sexual Behavior Among Women in Ecuador and the Dominican Republic' *Journal of Gender, Culture and Health* 3 (1998) 3

¹⁴ D. Patai, *Brazilian Women Speak, Contemporary Life Stories* (New Brunswick en Londen 1988) 167

¹⁵ D. Patai, *Brazilian Women Speak, Contemporary Life Stories* (New Brunswick en Londen 1988) 160

geweld in de favela. Niemand kan haar of haar moeder financieel helpen met het opvoeden van haar kleine dochttertje en ze heeft geen erkende plaats binnen de samenleving van de drugsgang waar ze gewoonlijk deel van uitmaakt.¹⁶ De afhankelijk van Lucia naar mannen is niet het enige wat haar leven en keuzes beïnvloedt. De aanwezigheid van mannen in haar leven is minstens zo dominant. In een korte samenvatting waarin Lucia indrukken uit haar liefdesleven verteld, wordt de sfeer en onzekerheid van Lucia's leven vertelt:

*'Marcos, a powerful Dono (gang-leider) who occupies an important part of Lucia's narrative, several times threatened to kill her out of jealousy, once cut her in the leg.'*¹⁷

Vervolgens schrijft ze over haar vriend en het feit dat hij meerdere vriendinnen heeft. Ze vertelt dat één vrouw moeder was van zijn kinderen - dat was zij in dit geval- en dat hij andere vrouwen ernaast had.¹⁸ Lucia accepteert dit, omdat ze niet bij hem weg kan en blijft ondergeschikt aan wat hij wil. Het gedrag dat Lucia omschrijft van haar en haar vriend met betrekking tot hun relatie komt sterk overeen met de machismo en marianismo houdingen eerder beschreven. De optie voor Lucia om meer agency te hebben in haar leven en om als een afhankelijke vrouw haar eigen leven in te delen is een manier van leven die voor Lucia onmogelijk lijkt.

De dienstbaarheid van vrouwen en het marianismo gehalte van de vrouwen wordt omschreven in het boek van Carolina Maria de Jesus. Ze schrijft dat haar leven in dienst staat van haar kinderen. Haar willekeurige dagindeling bestaat uit het vinden en maken van eten voor de kinderen en het wassen van de kleding. Een vast inkomen heeft ze niet en ze probeert op allerlei manieren en vaak te vergeefs, geld te verdienen. Het verkopen van rommel is de orde van de dag.¹⁹ Ondanks de weinige middelen die ze heeft is ze als alleenstaande moeder zeer tevreden met haar leven. De mannen die met haar wilden trouwen waren agressief en gewelddadig tegen haar en de condities waarop ze met haar wilden trouwen waren slecht. Als ze haar leven vergelijkt met dat van andere wel getrouwde vrouwen uit de favela, is ze zeer

¹⁶ R. Gay, Lucia, Testemonies of a Brazilian Drug Dealer's Woman (Philadephia 2005) x

¹⁷ R. Gay, Lucia, Testemonies of a Brazilian Drug Dealer's Woman (Philadephia 2005) x

¹⁸ R. Gay, Lucia, Testemonies of a Brazilian Drug Dealer's Woman (Philadephia 2005) 38

¹⁹ De Jesus, C. Child of the Dark (New York 2003) 7 en 8

tevreden en blij dat ze niet hoeft te leven als ‘de vrouwen die zich gedragen als de slaven van hun man.’²⁰

Deze dienstbaarheid en andere marianismo kenmerken bevestigt Norma in het beschrijven van het gedragingen van de man en vrouw in het gezin. Ze zegt dat de vrouw voor de kinderen zorgt en verantwoordelijk is voor het welzijn. De man werkt om de familie te onderhouden, en als de vrouw ook werkt, is het aan de vrouw om vrij te nemen van werk om zorg te dragen voor de kinderen als dat nodig is. Als de kinderen onder werktijd gevaccineerd moeten worden, is het aan de vrouw om mee te gaan en verlos in te dienen. Ze legt ook uit dat binnenshuis deze verdeling niet verandert. Als de man tot twee uur ’s nachts televisie zit te kijken en één van de kinderen ‘s nachts moet worden wakker gemaakt voor medicijnen, is het aan de vrouw om dit te doen, ook al is de man nog wakker. Ze zegt:

‘Ik weet dat dit typisch gedrag is voor Braziliaanse mannen, hij kan gewoon niets doen voor zijn kinderen.’²¹

Zowel het zorgende karakter van de moeder, als het individuele karakter van de vader zijn allebei herkenbaar machismo en marianismo gedrag. Eenzelfde voorbeeld geeft Glícia over haar ouders.²²

Het verhaal van Norma is een duidelijk voorbeeld waarin de moeder de taak heeft om de dochter voor te bereiden op haar leven als volwassen vrouw en op het getrouwde leven. Norma wordt niet zozeer alleen op haar plichten gewezen, zoals eten koken en schoonmaken, maar ze krijgt juist raad mee over dingen in het dagelijks leven, naar de ervaringen van haar moeder. Al vanaf dat Norma klein is projecteert haar moeder haar eigen leed op dat van Norma en voedt haar op met de woorden: “Mannen zijn beesten, hou ze op afstand” en “Als je ze je hand geeft, dan nemen ze je voet”.²³ Echter ondanks al het leed komen marianismo

²⁰ De Jesus, C. Child of the Dark (New York 2003) 8

²¹ D. Patai, Brazilian Women Speak, Contemporary Life Stories (New Brunswick en Londen 1988)151

²² D. Patai, Brazilian Women Speak, Contemporary Life Stories (New Brunswick en Londen 1988) 153

²³ Patai, Brazilian Women Speak, Contemporary Life Stories (New Brunswick en Londen 1988) 143

kenmerken wel naar boven, omdat ze nog steeds, zelfs tegen haar zin, met haar man is, en het eten voor hem klaar maakt en het huishouden aan kant maakt.

De moeder van Norma is een goed voorbeeld van een vrouw die gekwetst is door mannen in haar eigen leven, en die haar dochter daarvoor wil behoeden. Deze eigenschap is herkenbaar bij mijn eigen Nederlandse moeder en daarom niet alleen bij Braziliaanse vrouwen. Het nadeel is echter wel dat in samenlevingen zoals die van Norma en haar moeder, vrouwen vaak gekwetst worden door mannen, zoals is gebleken in bijna alle fragmenten uit het leven van de eerder vermelde Braziliaanse vrouwen. Door het imago en gedrag van de Braziliaanse man worden veel jonge meisjes opgevoed met het beeld waarin mannen ‘beesten’ zijn en dat ze je altijd zullen kwetsen.²⁴ Dit heeft een grote invloed op de mogelijkheden voor vrouwen om een succesvolle relatie te vinden, omdat de waarschuwendende woorden van hun moeder hen bij blijft, in iedere situatie en fase van hun relatie.

Als mannen en vrouwen vasthouden aan traditionele gender-rollen en (ver)houdingen binnen het gezin, komt dit sterk overeen met het gedrag van machismo en marianismo. De machismo en marianismo gedragingen geven de mannen meer ruimte en vrijheid in hun gedrag dan de vrouwen. Op het gebied van besluitvorming en macht binnen de familie spelen mannen de hoofdrol. Vrouwen bevinden zich in een positie van onderdanigheid ten opzichte van de mannelijke dominantie en leven met weinig mogelijkheden om financieel of emotioneel afhankelijk te zijn van mannen.²⁵ Door vast te houden aan hun cultureel bepaalde rol in het gezin blijven de Braziliaanse vrouwen minimaal empowered. Hun afhankelijkheid wordt hierdoor bepaald. Ze zijn economisch en sociaal-cultureel verbonden en afhankelijk aan hun man, vriend of vader, ook al zijn ze zeer zelfredzaam binnenshuis.

Een ander aspect van het macho gedrag, agressiviteit en geweld, is bij veel vrouwen de orde van de dag. Dorthéia vertelt over haar burens:

²⁴ R. Gay, Lucia, Testemonies of a Brazilian Drug Dealer's Woman (Philadelphia 2005) 42

²⁵ S. Bull, ‘Machismo/Marianismo Attitudes, Employment, Education and Sexual Behavior Among Women in Ecuador and the Dominican Republic’ Journal of Gender, Culture and health 3 (1998) 3

*'Just next door there was a newlywed couple; the poor girl didn't have the right to stick her head out the window or to say hi to the neighbours. If she did, when he'd get home, he'd beat her up, but such a beating... he'd give her such a beating that... I know that one day she went running out of here to the police station to report him. She went out one way, he went out the other. She went to the police station, and I don't know what happened there, but afterward they came back arm in arm.'*²⁶

Statistieken van Human Right Watch tonen dat 70 procent van incidenten van geweld tegen vrouwen in Brazilië die gerapporteerd zijn thuis gebeurd zijn. In vrijwel al deze gevallen was de geweldpleger de man of vriend. Meer dan 40 procent van de gevallen van geweld tegen vrouwen veroorzaakte letsel door onder andere slaan, schoppen, vastbinden en slaan, wurgen en zelfs het verbranden van de borsten en genitaliën²⁷. Niet alleen de slechte balans tussen mannen en vrouwen op sociaal, cultureel en economisch gebied is problematisch voor empowerment van vrouwen, maar het geweld wat is ingebed in de Braziliaanse cultuur speelt een nog grotere rol.

Norma ervaart dat *'All you need to see is the suffering of the majority and you become sensitive to things, unless you're determined not to see...'*²⁸ Door de ervaringen van andere vrouwen, in combinatie met de eigen ervaringen, wordt een gevoel van solidariteit gecreëerd onder vrouwen. Vrouwen voelen door dit gevoel van solidariteit niet alleen hun eigen leed, maar ook dat van anderen in hun omgeving. Vernederd door het gedrag van mannen worden zij geplaatst in de rol van slachtoffer. Vernedering leidt tot vermindering van het gevoel van eigenwaarde, wat in het groepsproces vervolgens leidt tot het creëren van een gedeelde identiteit onder de vrouwen. Dit is een proces van 'chosen trauma' waar de vernedering wordt overgedragen van generatie op generatie, met het hoop dat de volgende generatie het eerdere leed kan goed maken en het patroon kan doorbreken en veranderen.²⁹ Dit laatstgenoemde is in het geval van Norma en haar moeder heel herkenbaar.

²⁶ Patai, Brazilian Women Speak, Contemporary Life Stories (New Brunswick en Londen 1988) 167

²⁷ D. Thomas, 'CRIMINAL INJUSTICE, Violence Against Women Brazil' Human Rights Watch (1991) 4

²⁸ D. Patai, Brazilian Women Speak, Contemporary Life Stories (New Brunswick en Londen 1988) 144

²⁹ V. Volkan, <http://www.vamikvolkan.com/Chosen-Trauma,-the-Political-Ideology-of-Entitlement-and-Violence.php>, 8 juni 2011, 15 juni 2011

Chosen trauma is in de aanloop naar feministische bewegingen erg belangrijk, de gedeelde identiteit onder vrouwen, wegens het herkenbare leed, werkt heel motiverend. De combinatie van vernedering en vermindering van eigenwaarde, past heel goed in de onbaatzuchtige, nederige en onderdanige positie van de marianismo vrouwen. De reactie van de marianismo gedragingen en chosen trauma op elkaar creëren een spiraalvormig patroon, dat alleen doorbroken kan worden door verandering. Het antwoord op deze verandering kwam voor veel vrouwen in de vorm van de feministische beweging die in de loop van de jaren '70 en '80 strijd leverde om de tekortkomingen in het leven van veel vrouwen te verminderen en een betere levenskwaliteit voor hen te creëren.

Er is echter een grote valkuil bij het gebruiken van termen zoals machismo en marianismo om gedrag te definiëren. Vanaf het moment dat de gedragskenmerken herkend worden, sluit dit tegelijkertijd de mogelijkheid af om van een afstand te kijken naar andere gedragingen of kenmerken, die misschien minder stereotype zijn, maar door het stigma worden afgeschreven of niet herkend. Vooroordeel speelt een grote rol bij het zien van de eerste kenmerken van machismo of marianismo, waardoor je jezelf belemmert om verder open te staan om andere gedragskenmerken te herkennen. Het stereotyperen van mensen is, om een beeld te creëren van algemene gedragingen in een samenleving wel praktisch, maar er moet met nadruk over nagedacht worden dat het benoemen van een stereotype mensen in 'hokjes' stopt en dat dit een grote valkuil kan zijn. Het is tevens niet de bedoeling om de Braziliaanse bevolking in hokjes te stoppen, maar om inzicht te geven op de herhalende cultureel bepaalde uitingen van gedrag. De begrippen machismo en marianismo zijn tevens niet zo duidelijk afgebakend en er moet in ogenschouw genomen worden dat er meer factoren de verhoudingen binnen de samenleving beïnvloeden, zoals bijvoorbeeld ras, klasse en huidskleur.

De geschiedenis van de eerder genoemde Braziliaanse vrouwen die hun leven op papier hebben gezet is vrijwel niet herkenbaar voor het leven in Nederland en zijn daarom ter illustratie van een leven in de favela in São Paulo. Het uitleggen van de concepten machismo en marianismo helpt om een beeld te krijgen van de verhoudingen tussen mannen en vrouwen in Brazilië. De eigenschappen die worden genoemd bij de definitie van machismo vullen het gedachtegoed over de geweldproblematiek in Brazilië aan.

Het machismo gedrag is echter niet alleen besproken om de achtergrond, die vaak past bij de slachtoffers van geweld die later worden besproken, te kunnen schetsen, maar ook om beter inzicht te krijgen in de patriarchale politie cultuur. Het macho gedrag komt tevens voor onder vrouwen die zich begeven in een ‘mannelijke’ omgeving, zoals bij de politie. Mannelijk tussen aanhalingstekens om aan te geven dat het mannelijk in dit geval een cultureel en sociaal construct is, door mensen tot mannelijk beroep bestempeld. Het marianismo gedrag is zeer herkenbaar bij veel slachtoffers en zelfs, hoe tegenstrijdig het ook klinkt in verband met het macho gedrag, bij veel politieagentes. Om het geweldprobleem te bespreken, is het belangrijk de man-vrouw cultuur te kennen van een land, want hier ligt een diepgeworteld probleem in Brazilië.

De statistieken die hebben aangetoond dat veel Braziliaanse vrouwen thuis bij hun man, partners of directe familie niet veilig zijn, schetsen een duidelijk beeld van het probleem betreffende huiselijk geweld.³⁰ Als de Braziliaanse maatschappij zich bewust wordt van deze feiten en het geweldprobleem bespreekbaar wordt in samenleving, kunnen vrouwen gestimuleerd worden om hierover in het openbaar te treden en aangifte te doen van huiselijk geweld. De feministische beweging en de Delegacias de Polícia de Defesa da Mulher, DPDM, spelen hier een hele belangrijke rol in.

³⁰ J. Kerr, . Poverty and Development, Analysis & Policy (Den Haag 1994) 39

Feministisch Brazilië

In de jaren '70 en '80 hielden de feministische groepen zich voornamelijk bezig met de ondergeschikte rol van vrouwen in de samenleving en de mogelijkheden die vrouwen hadden om zichzelf te ontwikkelen. Sommige Braziliaanse vrouwen waren beïnvloed door feministische literatuur uit Europa en de Verenigde Staten, maar veel van hen waren geïnteresseerd geraakt in de feministische beweging door het mislukken van andere politieke bewegingen in de toenmalige recente Braziliaanse geschiedenis. Het mislukken van de linkse politieke partijen, die tevergeefs het noodlot van vrouwen in Brazilië wilden veranderen, zorgde voor veel nieuwe 'leden' bij de feministische beweging. Veel vrouwen zagen in dat de machismo cultuur reden was voor het mislukken van getrachtte veranderingen in de privé sfeer en de verandering van man-vrouw rollen binnen de arbeidsmarkt.³¹ De middenklasse, hoogopgeleide blanke vrouwen, waren in de tijden van het militaire regime een grote dreiging voor de staat. Ze werden als opstandig beschouwd en werden door de politie verbannen en veel van hen zijn gevangen gehouden.³²

De ontwikkeling en aanloop van de feministische beweging is veroorzaakt door verschillende politieke, maar ook culturele gebeurtenissen. De strijd voor mensenrechten in Brazilië, niet alleen door de feministen, was niet alleen gefocust op de meest verwachte overtredingen van het militaire regime, zoals geweld en marteling, maar ook vóór vrouwenrechten. Zowel de obstakels in het dagelijks leven zoals discriminatie waardoor vrouwen minder rechten kregen in de samenleving, maar ook lichamelijk geweld en seksuele mishandeling moesten worden aangepakt. In de periode dat Brazilië wilde veranderen van een militair regime naar een nieuw democratisch land is er ruimte ontstaan voor de feministische beweging om hier voor te vechten.

De tijden van het militaire en autoritaire regime hebben in Brazilië niet alleen negatieve gevolgen gehad. Het regime is vanaf 1970 de aanloop geweest naar één van de meest grote, radicale en succesvolste feministische bewegingen van huidig Latijns Amerika. Mid-1980 had de beweging meer dan tienduizend leden en was de agenda doorgedrongen tot alle grote

³¹ N. Craske, Women and Politics in Latin America (Cambridge 1999) 172

³² C. Santos Women's Police Stations, Gender, Violence and Justice in São Paulo, Brazil (New York 2005) 30

politieke partijen van de nieuwe Democratische Republiek.³³ De militaire en gewelddadige achtergrond in de nieuwe liberale context was de juiste combinatie voor de feministen om een beweging op te zetten die daar op inspeelde. Rapporten die bekend werden over seksueel misbruik, marteling en moord van politieke gevangenen gedurende de tijd van de dictatoriale macht leidde tot een nationaal debat midden 1970. Dit debat creëerde een groot aantal non-gouvernementele mensenrechten organisaties, waar veel vrouwen actief in waren.³⁴

Op deze manier konden de vrouwen samen met andere sociale politieke bewegingen vechten voor de vernieuwing van de democratie. Ook in de strijd om de ‘quality of life’ en betreffende de problemen op het gebied van gender-verhoudingen met nadruk in de grote steden waren veel vrouwen aanwezig. Het verbeteren van de quality of life kon met name bereikt worden door onder andere betere toegang tot publieke voorzieningen zoals onderwijs. Deze vrouwen waren al actief in veel bewegingen, vaak via de Katholieke kerk zoals later beschreven wordt.

Op het moment dat in het debat over de ‘quality of life’ de problemen ter sprake kwamen die gekoppeld waren aan gender, ontstond de samenvoeging met de feministische beweging. De geschiedenis van deze socialistische bewegingen is ook de geschiedenis waarin de vrouwen uit verschillende bewegingen uitgroeien tot één collectief, een feministische beweging, waar ze de stap maken van een leven in de privé sfeer naar een leven in de publieke sfeer en waar de problemen uit het privéleven in de publiciteit en het publieke debat worden gebracht.³⁵ Er was echter nog wel verdeeldheid in doelstelling onder de feministen. De strijd voor feministen uit de arbeidersklasse en de arme vrouwen was anders dan die van de middenklasse, of zelfs elite. In de armere lagen van de bevolking wilden de vrouwen meer rechten, voornamelijk in de privé sfeer, die ze hoorden te hebben als vrouw en als moeder. De middenklasse en elite wilden de strijd aangaan om met behulp van de nieuwe mogelijkheden van het opkomende nieuwe democratische bewind door educatie en ontwikkeling hun diploma te kunnen vertalen naar een gelijkwaardige beoordeling ten opzichte van de mannen binnen dezelfde beroepsgroep.³⁶ Maar de verwevenheid met de feministische beweging in de politiek bracht

³³ Alvarez in J. Jaquette, The Women’s Movement in Latin America (Boston 1989) 18

³⁴ D. Thomas, ‘CRIMINAL INJUSTICE, Violence Against Women Brazil’ Human Rights Watch (1991) 7

³⁵ Farah, ‘Gender, Public Policies and Subnational Government in Brazil’ Meeting of the Latin American Studies Association 2004 2

³⁶ S. Alvarez in J. Jaquette, The Women’s Movement in Latin America (Boston 1989) 20

veel mogelijkheden, ondanks de interne verdeeldheid in de beweging. De nadruk werd gelegd op de genderproblematiek en de publieke erkenning hiervan werkte in het voordeel van de feministische beweging. Een van de resultaten bereikt door de feministische beweging resulteerde in de aanstelling van de eerste vrouwelijke burgemeester van São Paulo.

De Braziliaanse Katholieke Kerk heeft naast de politieke ontwikkelingen tevens een grote rol gespeeld in het ontstaan en de groei van de feministische beweging. In de jaren '60 en '70 vond in het werkgebied van de Katholieke Kerk langzaam een verschuiving plaats. De focus in hun outreach verschoof naar het helpen van de arme mensen en ingaan tegen het militaire regime. De kerk probeerde onder haar volgelingen het beeld te veranderen, wat overheerste in de samenleving waarbij mannen en vrouwen allebei een andere standaard hebben, naar een gelijkwaardige maatschappij.

De actieve projecten die de kerk opstartte in de buitenwijken gaf de mogelijkheid voor ambitieuze en intellectuele vrouwen uit de middenklasse om zich te profileren in de maatschappij. De inzet van deze vrouwen, namens de kerk, zorgde in de loop van de jaren '70 en '80 voor het ontstaan van vrouwengroepen, zoals 'mother-clubs' en 'housewives' associations', ook wel onder de Brazilianen bekend als de 'feminine movement'.³⁷

De samenwerking van de vrouwen ontwikkelde een politieke dynamiek, die er voor zorgde dat er gestreden werd voor de dingen van hun 'dagelijkse' dag, zoals scholing voor de kinderen en kinderopvang, maar ook stromend water, riool en elektriciteit. Door de dubbele standaard en de vastgestelde taakverdelingen voor mannen en vrouwen in de maatschappij, verwachtte de militaire macht niet dat er op politiek gebied vrouwelijk activisme zou komen. Hierdoor vormden de door vrouwen georganiseerde campagnes geen bedreiging voor de militaire macht. Veel meer bedreiging werd verwacht door linkse groeperingen of studentenprotesten, omdat deze wel gezien werden als bedreigingen voor de nationale veiligheid.³⁸ De lijst met actiepunten van de vrouwenbewegingen was hetzelfde als die van de feministen.³⁹ De samenwerking en de gedeelde strijd, van de vrouwenbewegingen vanuit de

³⁷ S. Alvarez in J. Jaquette, The Women's Movement in Latin America (Boston 1989) 21

³⁸ S. Alvarez in J. Jaquette, The Women's Movement in Latin America (Boston 1989) 26

³⁹ S. Alvarez, Engendering Democracy in Brazil, Women's Movements in Transition Politics (New Jersey en Oxford 1990) 179

kerk en de feministen creëerde een (samenwerkingsver)band. Ondanks verschillen tussen de actieve vrouwen van de vrouwenbeweging en de feministen ontstond er toch samenwerking. De bindende factor was 'tegenstand' willen bieden aan het bestaande militaire regime en vernieuwingen aandragen voor het komende democratische bewind. Met de ingang van de nieuwe Braziliaanse Democratie werd vooral de problematiek rond huiselijk geweld en seksueel misbruik tegen vrouwen als speerpunt voor het beleid gekozen.

Een groot probleem in de bestrijding van huiselijk geweld waren de bestaande wetten. De verandering van deze wetten bleek een belangrijk breekpunt voor de feministische beweging. Niet alleen op juridisch gebied, maar juist ook om het doel van de feministische beweging in kaart te brengen. Eind jaren '70 richtte de feministen hun focus op vrouwenmoord, een veel voorkomende misdaad in Brazilië en werden er talloze campagnes en protesten georganiseerd. Met het motto *Quem Ama Não Mata* (One who loves doesn't kill) bereikte de feministische beweging een grotere mate van bekendheid, meer politieke macht, respect in de ogen van de media, de grote massa en zelfs de overheid.⁴⁰ De strijd van de feministen om de 'defense of honor' wet te veranderen, zodat er in het bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld perspectief ontstond om vrouwen juridisch te kunnen bijstaan, leverde resultaat op. Aanleiding waren twee beruchte in de publiciteit gekomen zaken, van moord van een man op zijn echtgenote in Rio de Janeiro en São Paulo. Deze twee zaken hebben een voorzet gegeven voor de verandering in de wet, waardoor de vervolging van moord op vrouwen, zoals in deze twee zaken, mogelijk werd.

De eerste zaak die groot in het nieuws kwam in 1979 was die van Raul Doca Street, Street vermoordde zijn vriendin nadat ze de relatie had beëindigd. In het eerste proces waarin Street terecht stond, gebruikte de verdediging de 'defense of honor' -wet omdat hij, volgens de verdediging, hier op een legitieme manier gebruik van had gemaakt. Het hof stemde niet in met 'defense of honor' maar het accepteerde wel dat Street handelde in een gewelddadige emotie op het moment van de moord, waardoor hij wegens verzachtende omstandigheden voor slechts twee jaar veroordeeld werd. Street ging hiertegen in hoger beroep en tijdens zijn tweede proces in 1980 stonden duizenden vrouwen buiten het gerechtshof om te protesteren tegen de aanvankelijke uitspraak. Street werd uiteindelijk moord met voorbedachten rade ten

⁴⁰ C. Santos *Women's Police Stations, Gender, Violence and Justice in São Paulo, Brazil* (New York 2005) 20

laste gelegd en werd veroordeeld tot vijftien jaar gevangenisstraf, wat gepast was voor een dergelijk misdrijf.⁴¹

De tweede zaak vond nog geen jaar na het proces van Street plaats. Lindomar Castilho, een beroemde Braziliaanse zanger, schoot zijn vrouw Eliane en haar neef, die Lindomar beschuldigde als haar minnaar, neer. Eliane overleed, maar haar neef overleefde de misdaad. Voorafgaand aan het proces wilde de verdediging het misdrijf omschrijven als ‘gewelddadige emotie veroorzaakt door onrechtvaardige uitdaging van het slachtoffer’, in de hoop dat de ‘defense of honor’ wet de straf voor Castilho zou kunnen verlichten. De aanklager was van mening dat het misdrijf overduidelijk met voorbedachten rade was gepleegd en dat het liefdesleven en actieve nachtleven van Eliane geen reden mochten zijn voor een misdrijf van dit formaat. De rechter accepteerde uiteindelijk ‘gewelddadige emotie’ als een doorslaggevende factor in de misdaad en verzachtte zijn uitspraak, waardoor wederom de gevangenisstraf naar beneden zou gaan. Vrouwenrechten activisten gingen ook dit maal in protest tegen de uitspraak van de rechter, waardoor in 1984, toen de zaak behandeld werd, de jury het eerder gevelde oordeel van de rechter verwierp en Lindomar uiteindelijk twaalf jaar gevangenisstraf kreeg.⁴²

Deze twee misdrijven en de gegeven uitspraken, waren een dankbare voedingsbodem voor de protesten tegen huiselijk geweld en het bestrijden van de onvoldoende en vaak discriminerende reactie van de Braziliaanse politie en de rechtbank. De protesten naar aanleiding van deze twee moordzaken hebben een groot deel uitgemaakt van het op de kaart zetten van de feministische beweging en hebben het geweldprobleem gebracht van binnenshuis naar het publieke debat.

De feministische beweging heeft twee belangrijke punten bereikt die direct een groot effect hadden voor vrouwelijke slachtoffers van geweld; de publieke herkenning en de erkenning van de omvang van het huiselijk geweldprobleem en het oprichten van groepen zoals S.O.S. Mulher (S.O.S. Vrouw). S.O.S. Mulher, ontstaan in 1981 in São Paulo is een landelijke

⁴¹ D. Thomas, ‘CRIMINAL INJUSTICE, Violence Against Women Brazil’ Human Rights Watch (1991) 6 en S. Nelson, ‘Constructing and Negotiating Gender in Women’s Police Stations in Brazil’ Latin American Perspectives 23 (1996) 136

⁴² D. Thomas, ‘CRIMINAL INJUSTICE, Violence Against Women Brazil’ Human Rights Watch (1991) 6 en S. Nelson, ‘Constructing and Negotiating Gender in Women’s Police Stations in Brazil’ Latin American Perspectives 23 (1996)

organisatie om vrouwelijke slachtoffers van geweld op te vangen en bij te staan op medisch, juridisch en psychologisch terrein en op deze manier huiselijk geweld te bestrijden.⁴³ Door organisaties zoals deze is er een verschuiving gekomen zodat alles wat voorheen ‘privé of persoonlijk’ was, zoals huiselijk geweld, in de openbaarheid kwam, zodat het van groot publiek belang werd.⁴⁴ De medische, juridische en psychologische hulp was van essentieel omdat het veel vrouwen aan middelen ontbrak. De verandering van de wet en het werk van organisaties zoals SOS Mulher was baanbrekend voor de herkenning en erkenning van het geweldprobleem onder de vrouwen.

Het proces van het herkennen en erkennen van het geweldprobleem bij het grote publiek ging moeizaam. Glícia geeft aan dat de idealen van de feministen niet altijd weerklank vonden bij de zwarte arme bevolking.

“Sure I’ve heard about the women’s movement. I have a friend who’s very much a feminist. I don’t go along with it. I think that women can’t just rise up all alone. They need men’s help, like men need their help. Because there are some things a woman... in my point of view, a woman can’t get involved in; constructing a building. As a construction worker, on the job, piling up bricks, I mean, I don’t think a woman can do this kind of work. So being a feminist isn’t worth the bother. I think their aim is to have women be equal to men, and not depend on men. But women depend on men and men depend on women too. So they are equal. The feminist movement, on the other hand – they want to be superior to men. If he’s been superior until now, why shouldn’t she be superior? But I think neither one is superior to the other. Some things a man can’t do, and there are also things a woman can’t do... ... Women are capable, just as men are. But it has to be a woman who really has the abilities to do it, not any woman. Some can, others can’t. The same with men. ... But a woman can never be better than a man. No. Neither can a man be better than a woman. And the feminist want to be better than men, which I don’t agree with. I’d never get involved in their rallies. I think feminists are all imbeciles.”⁴⁵

⁴³ J. Kerr, *Poverty and Development, Analysis & Policy* (Den Haag 1994) 37

⁴⁴ Thomas, ‘CRIMINAL INJUSTICE, Violence Against Women Brazil’ *Human Rights Watch* (1991) 8

⁴⁵ Patai, *Brazilian Women Speak, Contemporary Life Stories* (New Brunswick en Londen 1988) 164

De aanloop naar een grote feministische beweging ging gecombineerd met de activistische en socialistische vrouwenbewegingen, die samen een front konden vormen tegen het oude militaire regime, tegen huiselijk geweld en seksueel misbruik. Deze feministische beweging heeft veel dingen bereikt op het gebied van empowerment van vrouwen. De feministen waren zich ervan bewust dat de machismo cultuur het grootste probleem was om veranderingen in de samenleving aan te brengen en door het oprichten van instanties zoals S.O.S. Mulher kregen vrouwen uiteindelijk de mogelijkheid om juridische stappen te ondernemen wanneer ze slachtoffer waren geworden van huiselijk geweld.

SOS Mulher heeft tevens een grote rol gespeeld bij de oprichting van de vrouwelijke politiebureaus. In het eerste jaar heeft SOS Mulher meer dan tweeduizend slachtoffers geholpen en het werd al snel duidelijk dat in de strijd tegen geweld ook de overheid een actieve rol zou moeten gaan spelen. SOS zei daarom:

“Battery, rape and death threats are routine facts in the lives of many women....Every time women go to the regular DPDM looking for support and protection, they suffer another type of violence. This is the violence of refusing to register their complaints, the suspicion cast upon them making them responsible for the crimes they suffered....Such behavior of the authorities reinforces and legitimizes impunity for violence against women and makes them hesitate to fight for their rights.”⁴⁶

Organisaties zoals het eerdergenoemde S.O.S. Mulher ontwikkelden het idee dat ten grondslag lag aan het opzetten van de DPDM.⁴⁷ De sturende kracht hierachter was de feministische beweging, die het gender probleem op de politieke agenda kon zetten, als één van de ‘ongelijkheden’ die het nieuwe democratische regime ongedaan moest maken. Het proces van het oprichten van de DPDM door blanke goed opgeleide feministen, waar

⁴⁶ D. Thomas, ‘CRIMINAL INJUSTICE, Violence Against Women Brazil’ Human Rights Watch (1991) 40

⁴⁷ J. Kerr, Poverty and Development, Analysis & Policy (Den Haag 1994) 37

gekleurde arbeidsklasse vrouwen moesten gaan werken om de aangifte van huiselijk geweld te behandelen, die vaak door zwarte arme slachtoffers werd gedaan bleek een kloof die zich moeilijk liet overbruggen. Zoals Glicia laat zien moest de strijd van de feministen zich niet alleen richten op de overheid om bewustwording te creëren, maar juist ook in de arme laag van de bevolking.

Delegacias de Polícia de Defesa da Mulher

'The ground-breaking recognition of this gender-specific aspect of crime by the state was unprecedented in Brazil and indeed the women's precinct structure is unparalleled in the world'⁴⁸

De aanloop en het ontstaan van de Delegacias de Polícia de Defesa da Mulher bestond uit een combinatie van politieke overwegingen na voornamelijk het aandringen van de feministische beweging. Met name de strijd van de feministen heeft ervoor gezorgd dat de overheid en politieke agenda de problematiek van huiselijk geweld en mishandeling van vrouwen accepteerde en aan ging pakken. Dit ging door middel van de in 1981 opgerichte UN Convention for Elimination of All Discrimination against Women die de feministische beweging geholpen heeft om de staat van Brazilië veranderingen aan te laten brengen in de gemeenschap. Hierdoor werd officieel de legale mogelijkheid tot genderdiscriminatie geëlimineerd, huiselijk geweld verworpen en abortus gelegaliseerd. Ook zijn er overheidsorganen in 1985 gecreëerd om deze processen te versnellen, zoals de Councils on the status of women en de National Council of Women Rights. Als laatste het ontstaan van gespecialiseerde politiebureaus, voor vrouwen, door vrouwen, maar ook opvanghuizen, en juridische bemiddelingscentra om vrouwen bij te staan als ze slachtoffer zijn van geweld.⁴⁹

Ook al maken het bieden van tegenstand en terugvechten deel uit van het leven van veel vrouwen, zij lopen telkens aan tegen een machtsverschil in de samenleving. De onwil van de politie en het slecht functionerende en onrechtvaardige rechtssysteem om mannen vast te zetten die zich schuldig maken aan geweld tegen vrouwen is hier een voorbeeld van.⁵⁰

Voorafgaand aan de oprichting van de DPDM, onderzocht de politie zelden misdrijven van (huiselijk) geweld tegen vrouwen. In veel gevallen waren de politieagenten vijandig tegen vrouwen die dergelijk misbruik kwamen melden. Bij aangifte werden veel vrouwen door de

⁴⁸ A. Stepan, *Democratizing Brazil : problems of transition and consolidation* (New York en Oxford 1989) 237

⁴⁹ J. Kerr, *Poverty and Development, Analysis & Policy* (Den Haag 1994) 38

⁵⁰ J. Hanmer en J. Radford en E. Stanko, *Women, Policing and Male Violence, International Perspectives* (New York en London 1989) 2

politie afgewezen, omdat het probleem huiselijk geweld in de ‘privésfeer’ thuis hoorde. Indien de misdaden wel geregistreerd werden, werden de standaard procedures voor huiselijk geweld niet altijd gevolgd, waardoor veel relevante informatie over de omstandigheden en het misdrijf ontbrak en de aangifte veel minder effectief was. Ook werden veel aanklachten door de mannelijke politieagenten genegeerd en met opzet niet vervolgd. Daarnaast werden de vrouwelijke slachtoffers vaak het mikpunt van een misplaatste behandeling op het politiebureau, door te impliceren dat het slachtoffer zelf een belangrijke rol speelde in het misdrijf.⁵¹

Het falen of niet aanwezig zijn van overheidsinstanties, zoals bovengenoemd bij de gebruikelijke politiediensten, in combinatie met andere factoren, zoals vermenging van de feministische agenda in de politiek, gaf reden voor de overheid om hier een oplossing voor te vinden, die uiteindelijk werd uitgevoerd o.a. in de vorm van politiebureaus voor vrouwen, door vrouwen. Ook de eerder genoemde verandering van het wetboek van strafrecht was hierbij belangrijk. De erkenning vanuit de overheid van de openlijk discriminerende houding van de politie, die werd vertaald naar het oprichten van de DPDM geheel toegewijd aan het verwerken van de aangiftes van geweld tegen vrouwen, was een grote doorbraak voor de rechten van de vrouw. Dit lag niet alleen ten gronde aan een baanbrekende ontwikkeling in de erkenning van gender-specifieke aspect van criminaliteit door de staat in Brazilië maar dit was tevens ongeëvenaard in de rest van de wereld.⁵²

In 1983 creëerde de zojuist verkozen gouverneur van de staat São Paulo, Franco Montoro van de Partido do Movimento Democrático Brasileiro, de State Council on the Feminine Condition (CECF). De CECF bestond uit zeventien blanke, middenklasse, (hoog)opgeleide feministen, waarvan negen het maatschappelijk middenveld vertegenwoordigden en de overige acht de staat vertegenwoordigden. Deze vrouwen waren gerekruteerd uit de afdelingen onderwijs, gezondheid, sociaal welzijn, arbeid, cultuur en recht. Ook al had de CECF alleen een adviserende rol en geen budget, het heeft een grote invloed gehad op de strijd tegen geweld tegen vrouwen. Om het probleem van huiselijk geweld en seksueel

⁵¹ S. Nelson, ‘Constructing and Negotiating Gender in Women’s Police Stations in Brazil’ Latin American Perspectives 23 (1996) 131

⁵² A. Stepan, Democratizing Brazil : problems of transition and consolidation (New York en Oxford 1989)

misbruik tegen vrouwen te bestrijden stelden de feministen van de CECF voor om de openbare orde geïntegreerde services aan te laten bieden die moesten bestaan uit allereerst meer politisering bij geweld tegen vrouwen, een goed gecoördineerde campagne voor het creëren van een maatschappelijk draagvlak met onderwijs als belangrijk onderdeel. Een volgend punt was het ontwikkelen van opvanghuizen en nieuwe instanties om justitiële en psychologische diensten aan te kunnen bieden aan slachtoffers van huiselijk en seksueel geweld. Vervolgens moesten de huidige rechtsmacht en politiekorpsen veranderen in hun seksistische benadering door middel van trainingen maar ook het aannemen van maatschappelijk werkers in de politiebureaus en het veranderen van het wetboek. Ook moest er meer onderzoek komen naar geweld tegen vrouwen, en moesten de belangen van de vrouwenbeweging betrokken worden in de politieke agenda, gebaseerd op de genderverschillen in de samenleving.⁵³ Het antwoord op het voorstel van de CECF kwam niet zoals de feministen dit gehoopt hadden.

Op 6 augustus 1985 opende de overheid van São Paulo en de politie van São Paulo de allereerste DPDM, politiebureau ter verdediging van vrouwen.

Als antwoord op de eerdergenoemde strijd van de feministen om geweld tegen vrouwen te erkennen en herkennen als een misdrijf heeft de Braziliaanse overheid de DPDM in het leven geroepen. Hierdoor haalde de overheid niet zozeer huiselijk geweld uit de privésfeer, maar creëerde ze ook nieuwe banen voor vrouwen in het politiekorps. Ondanks de dominante machismo cultuur binnen de politiedienst in Brazilië werd de feministische beweging actief betrokken bij de debatten die plaatsvonden over de jurisdictie, doelen en het functioneren van deze nieuwe politiebureaus. Een belangrijke noot uit dergelijke debatten is dat de feministen het ermee eens waren dat het inzetten van vrouwelijkepolitieagenten beter was dan mannelijke agenten, maar met de nadruk dat vrouw-zijn niet het inzicht gaf om geweld tegen vrouwen te kunnen begrijpen.⁵⁴ Omdat het geweld probleem onder vrouwen zo groot was en cultureel, psychologisch, economisch en crimineel ingebed in de samenleving waarbij de man centraal staat, moest ook gestreden worden om benodigde jurisdictie te krijgen vanuit de DPDM. Ook moest er hulp en services aangeboden worden aan de vrouwen op psychologisch,

⁵³ C. Santos Women's Police Stations, Gender, Violence and Justice in São Paulo, Brazil (New York 2005) 21

⁵⁴ C. Santos Women's Police Stations, Gender, Violence and Justice in São Paulo, Brazil (New York 2005) 16 en 31

medisch en juridisch gebied, zodat ze zelfstandig in de maatschappij zouden kunnen functioneren.⁵⁵

Hanmer, Radford en Stanko leggen het concept burgerveiligheid uit met de nadruk op bescherming tegen geweld. Ook al lijkt het begrip burger een term zonder gender, binnen een samenleving wordt wel verschil gemaakt in de behandeling tussen mannen en vrouwen. Mannen worden geacht zichzelf te kunnen verdedigen, maar vrouwen worden in een samenleving beschermd in afhankelijkheid van mannen. Vrouwen die zich buiten deze bescherming plaatsen worden beschouwd als tegennatuurlijk, uitdagend en provocerend. Deze vrouwen worden gezien als vrouwen die geen bescherming verdienen.⁵⁶ Deze theorie in combinatie met de bestaande machismo cultuur verklaart het gedrag van de mannelijke politieagenten naar veel slachtoffers toe. Doordat de Brazilian Civil Code ingebed is in de samenleving en de ‘defense of honor’-wet nog vers in het geheugen zit, speelt de politie eigen rechter door de vrouwelijke slachtoffers slecht te behandelen bij het registreren van hun aanklacht. De overheid en de feministische beweging hoopte met het inzetten van vrouwelijke agenten meer sympathie te krijgen van de slachtoffers in het proces van het verwerken van de aangifte. In de werkelijkheid bleek dit echter anders. De macho cultuur onder politieagenten droeg eerder bij aan het beschuldigen van de vrouwelijke slachtoffers en het accepteren van de voorvallen van misbruik en geweld. De politievrouwen die zelf vaak van origine uit de lage middenklasse en arbeidersklasse kwamen zagen, net als de politiemannen, niet dat de oorzaak van het geweld lag bij armoede, seksisme en gebrek aan mogelijkheden. Onder politieagenten bestond het discours waarbij gebrek aan bereidheid of de zwakte van de vrouw de reden zou zijn om niet tegen hun ‘pestende’ man in te kunnen gaan.⁵⁷

Politievrouwen kennen een dilemma als ze zich willen meten met de mannen binnen het politiekorps. In het onderzoek van Horn komt naar voren dat er twee typen politie vrouwen zijn. Politieagentes profileren zich tussen de mannen als ‘one of the guys’ of als traditioneel

⁵⁵ C. Santos *Women’s Police Stations, Gender, Violence and Justice in São Paulo, Brazil* (New York 2005) 16

⁵⁶ J. Hanmer en J. Radford en E. Stanko, *Women, Policing and Male Violence, International Perspectives* (New York en London 1989) 188

⁵⁷ S. Hautzinger, ‘Criminalising Male Violence in Brazil’s Women’s Police Stations: from flawed essentialism to imagined communities’ *Journal of Gender Studies* 11 (2002) 246

vrouwelijk. De agentes gaven uit eigen ervaring een voorbeeld zoals ze benaderd werden door hun mannelijke collega's

“Whatever you are they’ll neatly categorise you from one extreme to the other to diffuse and deny what you are doing. There are two stereotypes for women: the hooker and the dyke. There is no good stereotype for women and both are sexual.”⁵⁸

Dit beeld geeft een uitleg voor het dilemma waar de vrouwelijke politieagenten in Brazilië zich in bevinden en verklaart tevens de strijd die er is om ‘niet onder te doen’ voor de mannen. Een vrouw moet zich bewijzen, ook in het politie werk, door middel van het dreigen met geweld of het gebruik van geweld. Situaties zoals deze dwingen respect af en maken een vrouw betrouwbaar en geschikt voor het politie werk. Er bestaat een dubbele standaard, omdat mannen geen respect hoeven te winnen. Hierdoor moeten de vrouwen ‘overcompenseren’ en blijft er weinig begrip en ruimte voor de gevoelige en begripvolle aanpak in de DPDM. Als de politieagentes hun beroepsdiscriminatie niet gelinkt zien aan de mishandelde vrouwen die ze helpen, kunnen ze de ondergeschiktheid niet zien, niet in hun eigen situatie, noch in die van de slachtoffers. Hierdoor vervallen ze in het individualiseren van de situatie van het slachtoffer, waardoor ze zich hetzelfde gedragen als hun mannelijke voorgangers.⁵⁹

In tegenstelling tot de reguliere politiebureaus was er in het eerste vrouwelijke politiebureau geen cel gemaakt voor gevangenen. Dit bevestigde het vrouwelijke beeld wat bestond van de DPDM en wekte de indruk dat vrouwen minder onderdrukkend zouden zijn dan mannen. Ook leek het hierdoor dat de vrouwelijke agenten minder effectief waren en niet de macht hadden om daders aan te pakken of vast te houden.⁶⁰

De agenten die in de DPDM werkten waren opgeleid als ‘gewone’ agent en hadden verder geen specialisatie, training of kwalificatie om te functioneren als ‘politie voor vrouwen’

⁵⁸ R. Horn, ‘Not ‘one of the boys’: Women researching the police.’ *Journal of Gender Studies* 6 (1997) 301

⁵⁹ S. Hautzinger, ‘‘Calling a State a Sate’, Feminist politics and the policing of violence against women in Brazil’’ *Feminist Issues* 15 (1997) 32

⁶⁰ C. Santos *Women’s Police Stations, Gender, Violence an Justice in São Paulo, Brazil* (New York 2005) 29

buiten het feit dat ze zelf vrouw zijn.⁶¹ Er was geen specifieke regeling gemaakt om de zaken van huiselijk geweld tegen vrouwen te behandelen in een aangifte. De standaard procedure die bestond om als vrouw aangifte te doen van fysiek of seksueel geweld of mishandeling bij de politie bestond uit een aantal stappen. Allereerst werd de klacht geregistreerd op het politiebureau door een politiefunctaris in het ‘Bulletin of Occurrence’. Vervolgens moest de vrouw naar een Medical-Legal Institute (IML), om medisch onderzocht te worden. Als het medische rapport bij de politie ontvangen was, kon er een onderzoek gestart worden onder leiding van een inspecteur. De uitkomsten van het onderzoek werden naar de korpschef gestuurd om het te bespreken. De korpschef speelde het onderzoek door naar justitie die zorgt voor de wettelijke vervolging. Ook al functioneert het systeem in theorie en zorgt het voor een helder overzicht, Americas Watch heeft ondervonden dat in veel gevallen aanklachten niet officieel zijn geregistreerd, onderzoeken niet altijd zijn uitgevoerd, en de onderzochte zaken vaak niet zijn vervolgd.⁶²

Een politiechef in Rio de Janeiro vertelde tegen America’s Watch in 1990 dat in haar politiebureau meer dan tweeduizend gevallen van huiselijk en seksueel geweld tegen vrouwen zijn geregistreerd, maar geen enkele aanklacht eindigde in bestraffing van de beschuldigde. De politieagentes in São Luis in de noordoostelijke staat van Maranhão konden van de 4.000 gevallen van fysiek en seksueel geweld die geregistreerd stonden er slechts 300 doorsturen om te verwerken en slechts twee leverden straf op voor de verdachte.⁶³ In Salvador, Bahía waren minder dan 2 procent van de geregistreerde aanklachten afgerond met onderzoek en al, wegens gebrek aan personeel.⁶⁴ Zo zijn er nog veel meer voorbeelden te noemen van het gevolg van de inefficiëntie bij de DPDM. Het geweldprobleem vergt een maatschappij-brede aanpak, politie speelt hierbij een belangrijke rol maar er moet bij de overheid, wetgeving en niet in de laatste plaats de slachtoffers ook de nodige verandering en bewustwording doorgevoerd worden.

⁶¹ S. Hautzinger, “Criminalising Male Violence in Brazil’s Women’s Police Stations: from flawed essentialism to imagined communities” *Journal of Gender Studies* 11 (2002) 244

⁶² D. Thomas, ‘CRIMINAL INJUSTICE, Violence Against Women Brazil’ *Human Rights Watch* (1991) 39

⁶³ D. Thomas, ‘CRIMINAL INJUSTICE, Violence Against Women Brazil’ *Human Rights Watch* (1991) 5

⁶⁴ S. Hautzinger, “Criminalising Male Violence in Brazil’s Women’s Police Stations: from flawed essentialism to imagined communities” *Journal of Gender Studies* 11 (2002) 245

Allereerst speelt de ingeburgerde Civil Code een grote rol in de Braziliaanse cultuur en wetgeving die uitwerking heeft op de efficiëntie van de DPDM.⁶⁵ Zoals eerder genoemd is geweld tegen het vrouwelijk geslacht een natuurlijk cultureel fenomeen geworden en is dit merkbaar in de communicatie en houding van zowel de agenten als de slachtoffers en het discours wat bestaat over vrouwenmoord, huiselijk geweld en seksueel misbruik. Vanuit een samenleving met een ongelijke man-vrouw verhouding waarbij er huiselijk geweld plaatsvindt en de geschiedenis van een militair regime waardoor er veel angst voor de politie is, is de stap om de politie te benaderen voor veel slachtoffers een laatste of enige redmiddel tegen geweld, een stap die veel vrouwen liever niet willen zetten. Om het aangeven van hun man of vriend mogelijk te maken moeten vrouwen soms wachten met het melden van mishandeling vaak tot doordeweeks terwijl het misdrijf plaats heeft gevonden in het weekend, zodat hun partner aan het werk is. Hierdoor is vaak veel bewijsmateriaal zoals blauwe plekken of andere verwondingen die medisch als bewijsmateriaal onderzocht zouden moeten worden verdwenen.⁶⁶ Tevens kunnen niet alle gevallen van geweld, die officieel gerapporteerd moeten worden met een medisch rapport, vervoerd worden naar een Medical-Legal Institute. Vrouwen moeten zelf met de bus, door een tekort aan politieauto's. Nelson schrijft dat de korpschef soms geld uit eigen portemonnee aan de vrouwen mee geeft, omdat de slachtoffers zelf de bus niet kunnen betalen.⁶⁷ De IML's waren over het algemeen midden in de stad gesitueerd, op slechte locaties en vaak te krap bemand. De vrouwelijke artsen die aanwezig waren hadden geen gespecialiseerde training in zaken van seksueel misbruik of huiselijk geweld en de juridische context waarin zo'n medisch onderzoek plaatsvindt. Hierdoor zijn de artsen niet in staat om de informatie te verstrekken die cruciaal is om de misdaad te bestraffen.

Tekort aan personeel, materieel en training is een groot probleem in de efficiëntie van de DPDM, maar het grootste obstakel is de houding onder de politieagenten, een patriarchale cultuur die niet welwillend is om zijn/haar mening te veranderen ten opzichte van vrouwen. Om deze cultuur te veranderen geeft de politie cursussen, georganiseerd door de CECF, om

⁶⁵ J. Kerr, Poverty and Development, Analysis & Policy (Den Haag 1994) 37

⁶⁶ S. Nelson, 'Constructing and Negotiating Gender in Women's Police Stations in Brazil' Latin American Perspectives 23 (1996) 133

⁶⁷ Ibid.

om te leren gaan met genderproblemen.⁶⁸ Cursussen voor agenten over geweld tegen of over DPDM hebben heel lang geen deel uit gemaakt van de politie opleiding.⁶⁹ Bij het horen van de overplaatsing van de agentes van een regulier bureau naar een vrouwenpolitiebureau hadden veel politievrouwen het vooroordeel, dat bij een dergelijke overplaatsing hun carrière voorbij zou zijn.⁷⁰ Vooroordelen zoals deze schetsten een beeld van de strijd waar de politieagentes zich in bevonden. De mogelijkheid om zich als een politieagent te gedragen en tevens ook gevoelig en begripvol naar de slachtoffers te zijn leek voor veel agentes onmogelijk.

De focus van de overheid lag vooral op het vermenigvuldigen van de DPDM. De feministen gaven hun voorkeur aan het kwalitatief verbeteren ervan, zoals het opleiden en trainen van de agenten. Ook is er niet geluisterd naar de aanbeveling om andere services aan te bieden voor de vrouwen, om ze op alle vlakken te ondersteunen na in aanraking te zijn gekomen met huiselijk geweld. Terwijl de overheid en politie bekend waren met het specialiseren van politiebureaus, zoals bureaus voor beroving, diefstal, diefstal van antiques, drugs en giftige stoffen, etc., hebben ze met de DPDM niet alle facetten kunnen behandelen.

Het ontstaan van de DPDM zorgde voor een ontvangst met gemengde gevoelens bij de feministen en bij de CECF. Allereerst moest gezegd worden dat de DPDM een stap waren in de goede richting om vrouwelijke slachtoffers van geweld te beschermen en verdedigen en het geweldprobleem op te lossen. Het ontstaan van de DPDM was een duidelijk moment om de slechte relatie tussen de politie en het volk te herstellen. Het 'ver-vrouwelijken' van het politiecorps kon gezien worden als een teken van democratisering en humanisering en een groot gebaar naar de rest van de samenleving om de man-vrouw verhouding te veranderen. Het ontstaan van de DPDM gaf echter wel wat twijfel en scepticisme. Niet alleen door het militaire verleden wat de feministen hadden met de politie waardoor het moeilijk was om het bondgenootschap met de politie te accepteren maar ook omdat het ontwikkelen van alleen DPDM in hun ogen niet toereikend was om alle facetten van het geweldprobleem te omvatten

⁶⁸ J. Kerr, *Poverty and Development, Analysis & Policy* (Den Haag 1994) 39

⁶⁹ C. Santos, 'En-Gendering the Police: Women's Police Stations and Feminism in São Paulo' *Latin American Review* 3 (2004) 37

⁷⁰ C. Santos, 'En-Gendering the Police: Women's Police Stations and Feminism in São Paulo' *Latin American Review* 3 (2004) 38

was er minder vertrouwen in de samenwerking. Zoals eerder genoemd waren de feministen het niet eens met de essentialistische benadering dat de sekse van de vrouwelijke politie de basis zou moeten zijn om gevoelens van solidariteit te hebben naar de slachtoffers.⁷¹

Fysiek en seksueel misbruik binnenshuis is beter zichtbaar geworden en is vaker onderzocht sinds het ontstaan van de DPDM. Maar deze bureaus zijn ernstig belemmerd in hun werk door onder andere de afnemende ondersteuning die zij krijgen van de overheid. Een tekort aan personeel in het politiebureau en bij de organisaties waar zij samen mee moeten werken zoals de IML's, in combinatie met een te groot aantal slachtoffers zorgen samen voor een inefficiënt politiebureau. Ook een tekort aan gespecialiseerde opleidingen werkte hier aan mee. Als gevolg van deze problemen kon door de politie vaak het huiselijk geweld niet een misdaad worden geclassificeerd of werden de huiselijk geweld misdaden te soepel beoordeeld en bleef discriminerende houding ten opzichte van vrouwelijke slachtoffers bestaan.⁷²

Een groot probleem dat terugkomt bij de macho cultuur is de houding van de agentes. Het spanningsveld waarin de politievrouwen zich bevinden is moeilijk te verwoorden. Allereerst zijn ze agent en hebben ambitie om carrière maken waardoor er een eenzijdige concurrentiestrijd ontstaat met hun mannelijke collega's. De vrouwelijke agentes willen niet onder doen voor hun mannelijke collega's omdat ze net zulke goede agenten zijn maar dit wordt niet als zodanig erkend door hun mannelijke collega's. Hierdoor worden de mannen grotere concurrentie dan als ze gelijke verhoudingen naar elkaar zouden hebben. Deze concurrentiestrijd valt ook terug op het cultureel construct van het machismo en marianismo en de bijbehorende eigenschappen die de Braziliaanse vrouwen horen te hebben, waardoor ze inferieur zouden zijn aan hun mannelijke collega's. Deze concurrentie strijd is eenzijdig omdat de politiemannen vanuit hun cultuur neerkijken op vrouwen en de vrouwen niet serieus nemen als waardig agent. De enige voorwaarde die een vrouwelijke agent heeft om een waardig agent te kunnen zijn is door in een, door mannen erkende, gevaarlijke gewelddadige

⁷¹ C. Santos *Women's Police Stations, Gender, Violence and Justice in São Paulo, Brazil* (New York 2005) 16 en 31

⁷² D. Thomas, 'CRIMINAL INJUSTICE, Violence Against Women Brazil' *Human Rights Watch* (1991) 4

situatie terecht te komen en hier zich te gedragen 'zoals mannen dat doen'. De mannelijke agent is de norm en hij kan bepalen of een vrouwelijke agent hier aan kan voldoen.

Ten tweede is een politieagente een vrouw, waardoor ze soms uit eigen ervaring of die van een ander, te maken krijgt met hetzelfde leed als dat van de slachtoffers op het politiebureau. Door de machismo benadering van veel mannen ondergaan vrouwen eenzelfde inferieure behandeling, voor de agentes niet alleen op het politiebureau, maar soms ook in hun sociale omgeving. Het dilemma van politievrouwen is het moeten kiezen tussen de mannelijke rol die ze spelen op het bureau, waardoor ze geaccepteerd kunnen worden door hun mannelijke collega's, of sympathie tonen naar de slachtoffers toe waardoor ze afwijken van de norm en inferieur blijven.

De komst van de DPDM is een stap in de goede richting geweest om meer empowerment te creëren onder vrouwen. De agentes krijgen een kans om zich te profileren, ook al moeten ze dan wel buigen naar de heersende norm en kunnen financieel en sociaal afhankelijk worden door de komst van de DPDM. De slachtoffers van huiselijk geweld kunnen pas spreken van meer empowerment, wat betreft de DPDM, als er bestraft is voor het misdrijf en ze de mogelijkheid hebben om dit medisch en wettelijk af te sluiten.

De kritische noot

Om antwoord te krijgen op de vraag in hoeverre de Delegacias de Polícia de Defesa da Mulher geslaagd zijn in het verminderen van geweld naar vrouwen en of ze bij hebben gedragen aan meer empowerment voor vrouwen moet in ogenschouw worden genomen dat er bij het concept van de DPDM nog een aantal kanttekeningen geplaatst moeten worden die eerder niet ter sprake zijn gekomen. Deze punten van kritiek geven een andere kijk op de periode van het feministisch succes, de effectiviteit tegen het gebruik van geweld van de DPDM en andere redenen voor empowerment van de maatschappij dan die de feministen voorgeschreven hadden. Als laatste punt van kritiek moet er worden aangegeven dat er meer vormen van geweld zijn die geaccepteerd zijn in de cultuur en die het gezag van de politie en justitie ondermijnen. Een aantal punten van kritiek zijn al gedeeltelijk te herkennen in de eerder geschreven tekst over de Braziliaanse samenleving, de feministische beweging, en het ontstaan en functioneren van de DPDM. De uiteindelijke vraag is of de punten van kritiek op het beleid van de vrouw politiebureaus niet meer zijn dan wat het opgeleverd heeft voor de Braziliaanse vrouw.

Het eerste punt van kritiek is de verandering van aandachtspunten van de overheid. Huiselijk geweld waar vrouwen slachtoffer van worden is niet het enige probleem in Brazilië. Andere problemen zoals geweld tegen straatkinderen, mensenrechtenschendingen in degevangenis, corrupte politie worden niet benoemd. Door de groei en bloei van de feministische beweging is de focus rond 1985 vooral gekomen op de DPDM, het nadeel is echter, dat andere geweldgerelateerde problemen en mensenrechtenschendingen op de achtergrond zijn geraakt en er tijd kwam dat de focus verschoof waarbij de DPDM minder steun kregen.

Nadat in de jaren '80 de democratische euforie voorbij is gegaan veranderde er veel voor de door de overheid gesubsidieerde organisaties. De instanties die hun glorie tijd hadden tijdens het hoogtepunt van de nieuwe democratie, werden nu speelbal van iedere andere grote politieke verandering. Het São Paulo Center for Legal Council, ontstaan voor de rechten van de vrouw, heeft afstand gedaan van haar feministische ideologie en heeft zijn strijd tegen genderdiscriminatie gestopt en heeft zich gericht op andere zaken. Bij andere centra die

tijdelijk inactief zijn geworden als gevolg van politieke veranderingen of crisissituaties, hebben enkele adviserende organen van de staat geprobeerd om hun plaats in te nemen als juridische adviseurs, waardoor hun rol als planners en begeleiders van het overheidsbeleid verwaarloosd werd.⁷³

Ook bij de feministische beweging liet dit zijn sporen achter. Na de eerste helft van de jaren '80 begon de eenheid van de vrouwenbeweging al af te brokkelen. In een samenleving van politieke vrijheid was 'tegenstand' niet meer de bindende factor onder de vrouwen. Aan de ene kant raakte een aantal van de feministen betrokken bij vragen die de genderproblematiek overstegen. Aan de andere kant splitsten de vrouwen zich langs specifieke aspecten in van de feministische groepen, zoals gezondheid, seksualiteit en voortplanting en geweld tegen vrouwen. Ook de manier waarop de feministische beweging zich profileerde veranderde door een veranderende maatschappij. Naast de sociale bewegingen, die begonnen te verzwakken, werden er nieuwe mogelijkheden opengesteld, zoals politieke partijen, non-gouvernementele organisaties en openbaar bestuur.⁷⁴ Er kwamen steeds meer onderwerpen waarop de feministische beweging zich op moest gaan richten om een zelfde impact op de Braziliaanse samenleving te houden. Het moment voor de feministen om opnieuw haar strategieën, beperkingen en sterke punten te evalueren, om de jaren van succes zo lang mogelijk te laten duren was gekomen. Door het verbreken van de eenheid onder de feministische beweging kwamen er meer meningen over een vernieuwde aanpak. Het verschil in perceptie uitte zich in de verschillende benaderingen die de groepen onderling het meest geschikt vonden. Sommige feministen vonden dat er meer plaatsen bij de overheid bezet moesten worden door onafhankelijke vrouwen om de openbare orde te handhaven bij het voorkomen van genderdiscriminatie, terwijl anderen juist vonden dat de autonomie van de feministische beweging in stand moest worden gehouden om zo een zo effectief mogelijk beleid te kunnen voeren. Craske geeft als oplossing om na de terugslag van het succes zo veel mogelijk samen te werken met bestaande organisaties, zowel politieke als bestaande vrouwenorganisaties of

⁷³ J. Kerr, Poverty and Development, Analysis & Policy (Den Haag 1994) 40

⁷⁴ Farah, 'Gender, Public Policies and Subnational Government in Brazil' Meeting of the Latin American Studies Association 2004 3

sociale hulpverlening. Ook al is er veel bereikt, ligt er nog heel veel werk in het vooruitzicht.

75

Een tweede punt van kritiek betreft het gebruik van geweld en de effectiviteit van de DPDM. Hautzinger schrijft dat door het macho gehalte in de Braziliaanse cultuur de verwachting in het gedragspatroon van politieagenten, zowel als bij mannen als bij vrouwen, om effectief, succesvol, eervol en fatsoenlijk te zijn, samenhangt met het gebruik van geweld of het aanwezig zijn in gewelddadige situaties. Deze druk weegt nog zwaarder op de schouders van de vrouwelijke politieagenten, omdat de vrouwen zich continue zich moesten bewijzen aan hun mannelijke collega's. Het gebruiken van geweld of de dreiging ervan lijkt de mate van macht en controle te vergroten. De politievrouwen gebruiken daarom (onnodig) geweld tegen de mannelijke delinquenten om te laten zien dat zij zelf, als politieagenten, ook een machtspositie hebben.⁷⁶ In hoeverre valt het gebruiken van geweld door de vrouwelijke agenten in de DPDM te combineren met een effectieve bestrijding van het huiselijk en seksueel geweld probleem wat ze proberen tegen te gaan? Ook al is het aantal geweldplegers van huiselijk geweld tegen vrouwen en het politiegeweld tegen de mannelijke delinquenten niet te vergelijken, er moet wel nagedacht worden over het gebruik van geweld door de politievrouwen. Ook zijn er veel mannen aangifte komen doen bij de DPDM tegen hun vrouw. Door de aanwezigheid van zoveel geweld in de maatschappij, het gedogen ervan en doordat de machocultuur vrouwen in een openbare functie er toe dwingt is er ook sprake van geweld door vrouwen. Tevens is er minder aandacht voor het algemene geweldprobleem, zoals bijvoorbeeld geweld in de favelas en geweld onder mannen.

Ondanks de relatie tussen de feministen en de overheid was het ontstaan van de vrouwelijke politiebureaus niet voldoende om de macho cultuur binnen de politie te veranderen ten aanzien van de mannelijke en vrouwelijke politieagenten. In tegenstelling, het op gender gebaseerde overheidsbeleid om een geheel vrouwelijke politietak op te zetten, heeft juist meer nadruk gelegd op het onderlinge verschil.⁷⁷ Feministen hebben dit probleem erkend en hebben

⁷⁵ N. Craske, *Women and Politics in Latin America* (Cambridge 1999) 191

⁷⁶ S. Hautzinger, "Criminalising Male Violence in Brazil's Women's Police Stations: from flawed essentialism to imagined communities" *Journal of Gender Studies* 11 (2002) 245

⁷⁷ C. Santos *Women's Police Stations, Gender, Violence and Justice in São Paulo, Brazil* (New York 2005) 17

een ander plan geadviseerd aan de overheid in plaats van het aanstellen van de DPDM. Tevens was de gedachte dat vrouwen politiewerk op een andere manier zouden doen misleidend, net als de perceptie dat een combinatie van een feministische agenda in een patriarchale staat op lange termijn goed zou functioneren. Ook heeft de overheid en de feministische beweging zich verkeken op nasleep van het autoritaire militaire regime en het effect daarvan op een ‘vernieuwde gecreëerde vertrouwensband’ tussen de politie en het volk.⁷⁸

Een derde punt van kritiek geven Craske en Sobralske door te veronderstellen dat de vrouwen in de maatschappij vanzelf meer empoweren door een algemene verandering in de maatschappij. Sobralske schrijft dat de machismo houding van veel mannen verandert door de ontwikkelingen die vrouwen doormaken. De patriarchale rolverdeling in het gezin verandert door een grotere economische zelfstandigheid van de vrouwen in de maatschappij, die ontstaat door de mogelijkheid voor vrouwen om zich te ontwikkelen en te scholen⁷⁹ Er zijn dus meer factoren om rekening mee te houden als er gekeken wordt op welke manier vrouwen meer empowered kunnen worden.

Als gevolg van de politieke veranderingen introduceerde de Braziliaanse overheid vernieuwingen in het onderwijs. Deze gaven meer mogelijkheden voor vrouwen om een technische, wetenschappelijke of beroepsopleiding te volgen. Behalve vrouwen uit de blanke elite, konden nu ook alle middenklasse vrouwen makkelijker een opleiding volgen. De positie van vrouwen in de arbeidsmarkt veranderde echter nauwelijks. Het verschil in salaris van blanke mannen en blanke vrouwen in dezelfde functie bedroeg vijfendertig procent. Voor zwarte vrouwen was het verschil in salaris tussen dat van hen, en hun vrouwelijke blanke collega zelfs achtenveertig procent. Dit geeft aan dat de arbeidsmarkt nog steeds door mannen gedomineerd werd en ook gedeeltelijk gesloten bleef voor vrouwen, doordat het verschil te groot was. Huishoudelijke arbeid bleef ondanks alle nieuwe mogelijkheden voor de meerderheid aan middenklasse vrouwen besteed.⁸⁰ . Door de overheid kan een zeer grote rol

⁷⁸ S. Hautzinger, “Criminalising Male Violence in Brazil’s Women’s Police Stations: from flawed essentialism to imagined communities” *Journal of Gender Studies* 11 (2002) 249

⁷⁹ N. Craske, *Women and Politics in Latin America* (Cambridge 1999) 110, 111

⁸⁰ S. Alvarez in Stepan, A. *Democratizing Brazil : problems of transition and consolidation* (New York en Oxford 1989) 20

spelen op het gebied van educatie en training om de gender differentiatie in de arbeidsmarkt te verminderen.

Zowel het getuigschrift van Lucia als de ervaringen van Carolina Maria de Jesus illustreren de problemen in de arbeidsmarkt voor vrouwen. Beiden komen vrijwel niet aan het werk en kunnen slecht hun gezin onderhouden zonder financiële hulp. Zelfs Carolina, die gezien wordt als gerenommeerd auteur, krijgt geen gelijke arbeidskansen zoals een man ze zou krijgen.⁸¹

Door culturele factoren in de samenleving zoals de traditionele machismo en marianismo gedragspatronen blijft gelijkwaardige werkgelegenheid voor vrouwen een moeilijke kwestie. Het werk wat voor vrouwen is weggelegd blijft voornamelijk het verkopen van eten, het wassen van kleding, schoonmaakwerk of andere banen die geen erkende opleiding nodig hebben. Dit lijkt aan te geven dat geld verdienen niet het element is waardoor de machismo/marianismo verhoudingen veranderen maar dat misschien een hoog opleidingsniveau bij vrouwen meer begrip op kan brengen bij de mannen om het carrièreperspectief voor vrouwen wat te verbeteren. Op dit punt zijn Sobralske en Nelson het niet met elkaar eens. Sobralske schrijft dat vrouwen zelfstandiger zouden worden, maar Nelson geeft aan dat dit niet het geval is. Ook al is er nog sprake van een groot verschil tussen mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt, is door de mogelijkheden tot ontwikkeling en ruimte voor de vrouw om minder afhankelijk te worden van haar man.

Als laatste is het begrip marital rape, verkrachting binnen het huwelijk, een probleem wat onoplosbaar lijkt te zijn voor de justitie en de DPDM. In de Braziliaanse Burger Code staat vermeld dat het weigeren van seksuele relatie reden is om te mogen scheiden. Volgens het wetsysteem is gebleken dat als een man geweld gebruikt om zijn vrouw te dwingen tot seksuele gemeenschap, het gerecht dit ziet als het afdwingen van echtelijke plichten en niet als verkrachting.⁸² Door het concept marital rape blijven vrouwen niet in controle over hun lichamen, ook al wordt er door de feministen gestreden voor goede en veilige abortussen, sterilisatie, anticonceptie etc. Het probleem blijft dat vrouwen niet afhankelijk of zelfredzaam

⁸¹ C. De Jesus, I'm going to have a little house (Lincoln 1997) 27 en 33

⁸² J. Wheless, The Civil Code of Brazil (St. Louis 1920) 46 – 101

kunnen zijn zolang er geen wettelijke gelijkheid in relaties is waar naar gehandeld wordt.⁸³

Marital rape is een voorbeeld van een gevolg van de ongelijke seksuele verhoudingen tussen man en vrouw binnen de Braziliaanse cultuur en komt terecht in een juridisch grijs gedeelte waardoor lastig kan worden aangepakt door de politie of justitie.

Zoals eerder vermeld moet er voorzichtig worden omgegaan met het classificeren van mensen met de termen machismo of marianismo. Het probleem van een onevenwichtige samenleving wat betreft man vrouw verhoudingen is echter essentieel voor het geweldprobleem. Om dit beter te kunnen onderzoeken zullen naast gender ook aspecten zoals klasse en huidskleur mee moeten worden genomen om een meer uitgebalanceerd beeld te krijgen van de Braziliaanse samenleving.

Bij het noemen van het inbedden van machismo en marianismo in de Braziliaanse cultuur, kan niet alleen het introduceren van de Civil Code genoemd worden. Er zijn meer gebeurtenissen in de Braziliaanse geschiedenis geweest die invloed hebben gehad op de gender verhoudingen in de samenleving, die niet zijn besproken maar invloedrijk zijn geweest, omdat sociale en culturele begrippen en verhoudingen continue veranderen. Ook al heeft de koloniale geschiedenis heeft het mogelijk gemaakt dat een groot deel van de normen en waarden door middel van de Civil Code geïntroduceerd werden door de Portugezen, moet niet vergeten worden dat de Civil Code zijn wortels heeft in Europa en meerdere samenlevingen gebaseerd zijn op een dergelijk rechtssysteem. Ook de landen in Europa kennen een patriarchale samenleving maar ieder land heeft zijn eigen geschiedenis met bijbehorende problemen op het gebied van gender, ras en klasse en levert zijn eigen strijd voor mensenrechten in het algemeen en vrouwenrechten in het speciaal.

Deze kritische noten zijn bedoeld om de lezer te laten zien dat het vraagstuk van het verminderen van geweld en empowerment van vrouwen door de oprichting van DPDM meerdere kanten heeft. Deze punten van kritiek benaderen tevens de gloriejaren van het feministische tijdperk met de vraag: Hoe succesvol bleef de feministische beweging in de loop van de jaren '80? Ook politiegeweld en de effectiviteit van de DPDM wordt besproken, net als andere redenen voor empowerment van de maatschappij dan die de punten waar voor gestreden werd door de feministen. Als laatste overweging zijn er meer vormen van geweld

⁸³ N. Craske, Women and Politics in Latin America (Cambridge 1999) 190

die geaccepteerd zijn in de cultuur en het gezag van de politie en justitie ondermijnen. In alle verschillende kritiekpunten komt hetzelfde aspect naar voren, namelijk de wil om te veranderen vanuit alle factoren en actoren in het land. De overheid, politie, justitie, socialistische groeperingen, feministische beweging en de (vrouwelijke) bevolking herkennen allemaal problemen met geweld, discriminatie op basis van gender en politieke veranderingen die nog steeds hun doel niet hebben behaald. Waar vindt de bevolking dat de tekortkomen in de maatschappij vandaan komen? Wat moet er gedaan worden om een op gender gebaseerde gelijke samenleving te krijgen? Het is duidelijk dat de machismo en marianismo hun deel hieraan bijdraagt maar hoe is dit te veranderen? Dit laat veel ruimte voor volgend onderzoek.

Er kan gezegd worden dat de DPDM niet direct het geweld probleem hebben opgelost. De feministen en de overheid hebben de vrouwen niet kunnen geven wat ze wilden wat betreft empowerment. De focus is verschoven van de genderproblematiek naar ander maatschappelijk onrecht. Dit heeft ervoor gezorgd dat veel instanties opgericht voor de verbetering van de quality of life voor vrouwen minder aandacht en geld van de overheid kreeg. Ondanks dat hebben de inspanning toch enig effect gehad, maar er is nog een lange weg te gaan.

Conclusie

Wat in de loop van het schrijven van deze Bachelor Thesis het meest naar voren is gekomen, is scheefgroei in de Braziliaanse maatschappij wat betreft de verhoudingen tussen mannen en vrouwen. De koloniale geschiedenis, het introduceren van normen en waarden door middel van de Brazilian Civil Code en andere aspecten van de Braziliaanse geschiedenis zoals de jaren van slavernij, is de man-vrouw verhouding in Brazilië sterk beïnvloed. De verhalen van de Braziliaanse vrouwen, Dorthéia, Lucia, Norma, Glícia en Carolina, gaven een ‘insider’s look’ in de favela’s van São Paulo Brazilië en lieten de de verweving zien van het machismo en marianismo in het dagelijks leven. De concepten machismo en marianismo zijn samen met de eerder genoemde factoren basis van het geweld probleem. De onderlinge verhoudingen tussen mannen en vrouwen in combinatie met jaren geschiedenis creëren een cultuur waar huiselijk en seksueel geweld naar vrouwen geaccepteerd is. Met het aanpakken van dit geweldprobleem wordt door de DPDM slechts een topje van de ijsberg gehaald. Ook al hebben de DPDM door het hele land heel veel vrouwen geholpen, de inefficiëntie van de politie is niet alleen te wijten aan het tekort aan personeel en middelen. Ook al had de feministische beweging een ander plan geadviseerd aan de overheid om het huiselijk geweld en seksueel misbruik probleem te veranderen, dan was dit ook geen antwoord geweest. Het probleem in Brazilië ligt in de cultuur en is te groot om op met behulp van Delegacias de Polícia de Defesa da Mulher aan te pakken. Het creëren van bewustwording en het verplaatsten van het probleem van de privé sfeer naar de publieke sfeer was een stap in de goede richting. De bevolking moet bewust worden gemaakt van de valkuilen (geweld problematiek, genderproblemen) van hun eigen cultuur als ze willen dat er op grote schaal en in iedere klasse verandering komt.

Het uitgebreid beschrijven van de concepten machismo en marianismo geven een verklaring voor het gedrag van de mannen en vrouwen in alle aspecten van de Delegacias de Polícia de Defesa da Mulher. Zowel bij het gedrag van de slachtoffers, de daders, de vrouwelijke en mannelijke agenten zijn er kenmerken terug te zien. Tevens waren gedragspatronen zoals machismo en marianismo redenen voor de feministen om te strijden tegen de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen. Zowel de overheid, als feministische beweging en de politieagenten strijden voor hetzelfde doel: een gelijke maatschappij voor mannen en vrouwen

maar vooral zodat beiden dezelfde 'quality of life' te wachten staat. De feministische beweging heeft hier veel aan bijgedragen. Ook al is er nog heel veel werk te verrichten is er al veel veranderd. De wetten zijn gelijk voor mannen en vrouwen en de overheid heeft zijn vizier gericht gehad op de problemen van de vrouwen. De DPDM hebben een stap de goede kant op gezet en ook al was het effect lang niet groot genoeg is er veel duidelijk geworden wat er moet gebeuren is om geweld in Brazilië te verminderen. De combinatie van het werk van de feministen en dat van de DPDM heeft een veel veranderd voor de positie van de vrouw in Brazilië. De vrouwen hebben dankzij het werk van de feministen, de mogelijkheden gekregen om zich te ontwikkelen, geschoold te worden, de mogelijkheid gekregen tot het nemen van juridische stappen wat betreft huiselijk geweld, de mogelijkheid gekregen om te zorgen voor meer empowerment, meer zelfredzaamheid te creëren en minder afhankelijk te zijn van mannen.

Ook al vindt Glícia de feministen imbecielen, zonder de strijd die ze hebben geleverd om het leven van de vrouw wat comfortabeler te maken, in samenwerking met de socialistische groepen en zelfs met (tijdelijke) hulp van de overheid, zou er nog weinig zijn veranderd in Brazilië. In het vooruitzicht ligt dat er nog minstens zoveel strijd gestreden moet worden. Er moet meer gewerkt worden aan bewustwording, ook bij Glícia.

Bibliografie

- Alvarez, S. Engendering Democracy in Brazil, Women's Movements in Transition Politics (New Jersey en Oxford 1990)
- Bull, S. 'Machismo/Marianismo Attitudes, Employment, Education and Sexual Behavior Among Women in Ecuador and the Dominican Republic' Journal of Gender, Culture and Health 3 (1998) 1- 27
- Craske, N. Women and Politics in Latin America (Cambridge 1999)
- Gay, R. Lucia, Testimonies of a Brazilian Drug Dealer's Woman (Philadelphia 2005)
- Hanner, J. en Radford, J. en Stanko, E. Women, Policing and Male Violence, International Perspectives (New York en London 1989)
- Hautzinger, S. "Calling a State a State", Feminist politics and the policing of violence against women in Brazil" Feminist Issues 15 (1997) 3 – 30
- Hautzinger, S. "Criminalising Male Violence in Brazil's Women's Police Stations: from flawed essentialism to imagined communities" Journal of Gender Studies 11 (2002) 243 -251
- Horn, R. 'Not 'one of the boys': Women researching the police.' Journal of Gender Studies 6 (1997) 297 - 309
- Jaquette, J. The Women's Movement in Latin America (Boston 1989)
- De Jesus, C. I'm going to have a little house (Lincoln 1997)
- De Jesus, C. Child of the Dark (New York 2003)
- Kerr, J. Poverty and Development, Analysis & Policy (Den Haag 1994)
- Linger, D. Dangerous Encounters, Meanings of violence in a Brazilian City (Stanford 1992)
- Farah, M. 'Gender, Public Policies and Subnational Government in Brazil' Meeting of the Latin American Studies Association 2004 1 - 23
- Nelson, S. 'Constructing and Negotiating Gender in Women's Police Stations in Brazil' Latin American Perspectives 23 (1996) 131 -148
- Patai, D. Brazilian Women Speak, Contemporary Life Stories (New Brunswick en London 1988)
- Sanabria, H. The Anthropology of Latin America and the Caribbean (Boston 2007)
- Santos, C. Women's Police Stations, Gender, Violence and Justice in São Paulo, Brazil (New York 2005)
- Santos, C. 'En-Gendering the Police: Women's Police Stations and Feminism in São Paulo' Latin American Review 3 (2004) 29 – 55
- Scheper-Hughes, N. Death without weeping, The Violence of Everyday Life in Brazil (Berkeley, Los Angeles en Oxford 1992)
- Skidmore, Black into white: race and nationality in Brazilian thought (Durham 1993)

Sobral, S., 'Machismo sustains health and illness beliefs of Mexican American men' [Journal of the American Academy of Nurse Practitioners](#) 8 (2006) 348 - 351

Stepan, A. Democratizing Brazil : problems of transition and consolidation (New York en Oxford 1989)

Thomas, D. 'CRIMINAL INJUSTICE, Violence Against Women Brazil' [Human Rights Watch](#) (1991) 1 – 74

Volkan, V. <http://www.vamikvolkan.com/Chosen-Trauma,-the-Political-Ideology-of-Entitlement-and-Violence.php>, 8 juni 2011, 15 juni 2011

Wheless, J. The Civil Code of Brazil (St. Louis 1920)